

PROTOGENES

Alexandru BARNEA*

Cuvinte-cheie: *inscripție votivă, Protogenes, magistratos (primar), Zeus Ombrimos, Maximinus Augustus și Maximus Caesar, municipium Tropaeum Traiani.*

Mots-clés : *inscription votive, Protogénès, magistratos (maire), Zeus Ombrimos, Maximin Auguste et Maxime Caesar, municipe Tropaeum Traiani.*

Rezumat: *Reluare pe scurt și la nivelul bibliografiei curente a inscripției dedicate lui Zeus Ombrimos („Ploiosul”) de primarul Protogenes pe un altar din calcar descoperit de autor în municipiul roman Tropaeum Traiani în 1968 și datat în timpul domniei lui Maximinus (235-238 p. Chr.).*

Résumé : *Brève reprise, au niveau de la bibliographie courante, de l’inscription dédiée à Zeus Ombrimos (« le Pluvieux ») par le maire Protogénès sur un autel en calcaire découvert par l’auteur dans le municipe romain Tropaeum Traiani en 1968 et daté du le règne de Maximin (235-238 ap. J.-C.).*

Anul 1968 a fost cel dintâi al reluării cercetărilor arheologice sistematice de la Adamclisi – orașul roman *Tropaeum Traiani* din provincia *Moesia Inferior*, purtător al numelui monumentului triumfal ridicat în anul 109 potrivit deciziei împăratului al cărui nume îl poartă.

Era în 1968, același an când, după angajarea prin concurs a subsemnatului ca cercetător la Institutul de Arheologie al Academiei Române (pe atunci „R.S.R.”), momentul în care am fost cooptat în echipa de cercetare arheologică de la Adamclisi, pentru orașul antic. În această situație, autorul acestor rânduri a avut șansa de a descoperi încă din prima campanie, în sectorul care-i fusese repartizat, trei altare cu inscripții din epoca Principatului, toate aflate în poziție secundară. Dintre acestea, unul singur era întreg și purta o inscripție în limba greacă, greu lizibilă din cauza calcarului cochilifer în care fusese săpată, dar și a poziției în care se afla altarul, fixat cu baza în sus.

---

* Alexandru BARNEA: Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București al Academiei Române și Departamentul de Istorie Antică, Arheologie și Istoria Artei din Facultatea de Istorie a Universității din București; e-mail: alex.barnea13@yahoo.com.

Am prezentat această descoperire pentru prima dată într-o comunicare susținută la Institutul de Arheologie la 20.I.1969. Ținând cont și de comentariile de atunci ale specialiștilor prezenți, am reluat-o într-un studiu publicat în SCIV 20 (1969), 4, apărut la rubrica „Discuții și note”, p. 595-609.

După aceea, în afară de alte publicații de specialitate interne și externe, inscripția a fost avută în vedere și inclusă în *corpus*-ul ISM IV 2015, la nr. 18, cu bibliografia anterioară. Până atunci însă, volumul remarcabil al Mariei Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I-III p. Chr.)*, apărut la Constanța în 2001, a introdus informația epigrafică în sistemul propus. Mai întâi, în capitoul privind organizarea administrativă. Acolo, pentru *territorium*-ul municipiului *Tropaeum Traiani*, nu lipsește primarul *Protogenes*, căruia i se datora altarul pentru *Zeus Ombrimos*, al cărui epitet cu semnificația de „aducător de ploaie multă”, „Ploiosul”, cum i-am spus de la început, arată nevoia stringentă a unor agricultori. Autoarea presupune aici existența unui lăcaș de cult dedicat zeului (p. 120), pe bună dreptate, credem. Aceasta chiar dacă o asemenea identificare nu s-a petrecut încă. Mai departe, în aceeași lucrare, *Protogenes* e din nou amintit în capitoul al III-lea privitor la viața economică, la p. 192, în legătură – firească, desigur – cu exploatarea terenului agricol din teritoriul aceluiași oraș roman.

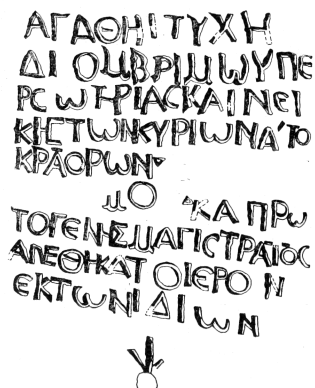
*

Reluăm în cele ce urmează o prezentare comprimată a documentului amintit cu acest prilej *in memoriam*.

Altarul (nr. 2 în studiul publicat în 1969) a fost tăiat dintr-un calcar cochilifer specific regiunii, cu cochilii mari care fac dificilă lectura textului inscripționat. În centrul soclului a fost cruțată o proeminență cilindrică cu diametrul de 35 cm și ca. 3 cm înălțime pentru fixarea într-o bază de piatră. Dimensiuni: î. = 1,62 m, cornișa: 0,63 x 0,60 m, î. = 0,31 m; î. = corpului dintre cornișă și soclu = 1 m; secțiunea corpului 0,54 x 0,50 m; î. = soclului 0,28 m; î. literelor 3,5 - 5 cm. Inscripția începe sub fronton și are înălțimea de ca. 0,54 m, cu 9 rânduri, având între 7 și 18 litere pe rând. Rândurile 5 și 6 sunt parțial martelate pentru eliminarea numelor împăraților prin *damnatio memoriae*. La 3,5 cm sub inscripție, la mijloc, a fost săpat vertical un semn lung de 6 cm ca o săgeată cu vârful în jos, cu aripi în unghi drept și care se încheie într-o adâncitură cu diametrul de ca. 3,5 cm, care nu pare urma unei cochilii mari. Iată inscripția transcrisă:

- Ἀγαθῆι τύχη
 Δι' Οὐμβρίμω ὑπέ-
 ρ σωτηρίας καὶ νεί-
 κης τῶν κυρίων Αὐτο-
 5. κρατόρων ▷ [Μαξιμίμου // Σεβ(αστοῦ) //
 καὶ Μαξί[ι]μο[υ] ▷ Κα(ίσαρος) Πρω-
 τογένης μαγίστρατος
 ἀνέθηκα τὸ ἱερὸν
 ἐκ τῶν ἰδίων

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
 ΔΙ ΟΥΒΡΙΜΩΥΠΕ
 ΡΣΩΤΗΡΙΑΣΚΑΙ ΝΕΙ
 ΚΗΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΑΥΤΟ
 ΚΡΑΤΩΡΩΝ
 Η Ο ΚΑ ΠΡΩ
 ΤΟΓΕΝΗΣ ΜΑΓΙΣΤΡΑΤΟΣ
 ΑΝΕΘΗΚΑΤ ΟΙ ΕΡΟ Η
 ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ

Traducerea: „Noroc bun! lui Zeus Ombrimos, pentru sănătatea și victoria stăpânilor împărați [Maximinus Augustus și Maximus] Caesar, Protogenes magistratul am ridicat sfântul altar (lăcaș) din mijloace proprii”.

În cele ce urmează nu mai reluăm descrierea epigrafică detaliată publicată inițial și reluată de publicații ulterioare, ultima dată în 2015, în ISM IV 18.

De notat însă, din nou, că o inscripție de la Histria (ISM I 334, care o reia pe cea publicată de Scarlat Lambrino în Istros I, 1934), databilă tot în prima jumătate a sec. al III-lea, era închinată aceluiași zeu prin grija tribului elen al Argadeilor. Această închinare comună a făcut ca, în cadrul discuțiilor de la comunicarea noastră de la Institutul de Arheologie din 1969 mai sus evocată, să se sugereze probabilitatea aducerii pietrei din acea zonă la Adamclisi. Or, calcarul din care a fost tăiat altarul de la Tropaeum este extras cu siguranță din cariera locală, mai demult identificată în aria satului Deleni din apropiere ca fiind exploatată în epoca romană.

Cât privește întregirea martelării aceleiași inscripții datorate lui Protogenes primarul, ea rămâne neschimbată față de prima ediție, când autorul a avut în vedere și faptul că, dintr-un număr de șase inscripții de la Histria cunoscute ca dedicate aceluiași împărați (trei grecești și trei latine, ISM I 94, 95, 166 și 320, 321, 346), toate au fost martelate, urmându-se *damnatio memoriae*. Una singură din Scythia Minor, de la Ulmetum (ISM V 61, cu bibliografia anterioară), publicată inițial de D. Tudor în 1956, nu a fost martelată, dar a fost găsită spartă în bucăți, cel mai probabil din aceeași cauză abia evocată.

Iată, așadar, că împreună cu cea mai veche evocare din Scythia Minor a aceleiași divinități, cea de la Callatis de pe la jumătatea sec. I p. Chr. (ISM III 31), există până în prezent, cu altarul de la Tropaeum Traiani, opt documente epigrafe legate de nevoia mare de ploaie și pe teritoriul de atunci al Dobrogei.